

6.3 LECKE KORLÁTOZOTT HATALOM (20 PERC)

A hatalom megosztásának és korlátozásának a kérdését Locke elemzése alapján vizsgáljuk. A skót szerzőnek azokra a gondolataira koncentrálunk, amelyek különböznek Hobbes nézeteitől.

6.3.1 Locke modellje I.

Locke fővonásaiban a követi Hobbes gondolatmenetét, de gyakran ugyanazon fogalmakat másképpen értelmez.

Természeti állapot. A skót szerző szerint a természeti állapot egyáltalán nem olyan borzalmas, ahogy azt Hobbes megfogalmazta. Ugyanis a természeti állapot nem a törvénytelenység és az erőszak állapota. Szerinte a természeti állapotban is vannak törvények nevezetesen a természeti törvények, amelyek kimondják, hogy tilos mások életének, egészségének, szabadságának és birtokának megkárosítása vagy megsemmisítése. Ezeket a törvényeket mindenki köteles betartani, sőt betartatni. Ezért elvileg mindenkinek joga van a bíraskodáshoz, vagyis ahhoz, hogy azokat, akik a békés állapotot megtörték, elítélje és megbüntesse. Az *önbíráskodás viszont* végtelen viták, viszályok és harcok forrása. Ezt elkerülendő mégiscsak szükség van az államhatalomra, amelynek kezébe a bíraskodás és a végrehajtás mindenki számára kötelezően le van fektetve.

Természeti törvények. Hobbes szerint a természeti törvények olyan erkölcsi törvények, amelyek csak belsőleg köteleznek. Azaz ha valaki nem akarja, akkor nem követi a természeti törvényt. Szerinte a természeti állapotban kevesen fogják követni a törvényt. Locke szerint az istenfélő emberek természetüknél fogva hajlanak arra, hogy kövessék a kinyilatkoztatott törvényeket vagyis Isten törvényeit. Locke szerint ezek a törvények értelmezhetők úgy mint természettörvények, vagy mint az ész törvényei.

Ész. Míg Hobbes az ész fogalma alatt inkább individuum, az „atom-ember” individuális racionalitását érti, addig Locke az ész alatt a természeti törvényeket követni képes hívő és közösségi ember kollektív racionalitását ért. A különbség a következő példán is megvilágítható. A hobbesi logika szerint a természeti állapotban, ha valaki egy lopás eredményeképpen jól jár és képes végrehajtani azt, akkor semmilyen racionális oka nincs arra, hogy ne lopjon. A Lock-i logika szerint egy racionális ember nem lothat, mert a tízparancsolat tiltja a lopást.

Társadalmi szerződés. Mindkét szerző szerint a társadalmi szerződés célja az, hogy létrehozzon egy új (szupraindividuális jellegű) testet.: „*ha akárhány ember közösséget hozott létre mindegyik egyén beleegyezésével, akkor ezáltal a közösségből egyetlen test lett, amely egyetlen testként képes cselekedni, ami csakis a többség akarata és elhatározása által történhetik.*” (Locke VIII fejezet) Míg Hobbes estében a szerződés értelme az erőszakos halál elkerülése, addig Locke esetében a szerződés célja az ember természeti jogainak (életéhez és tulajdonához való jogának) a biztosítása.

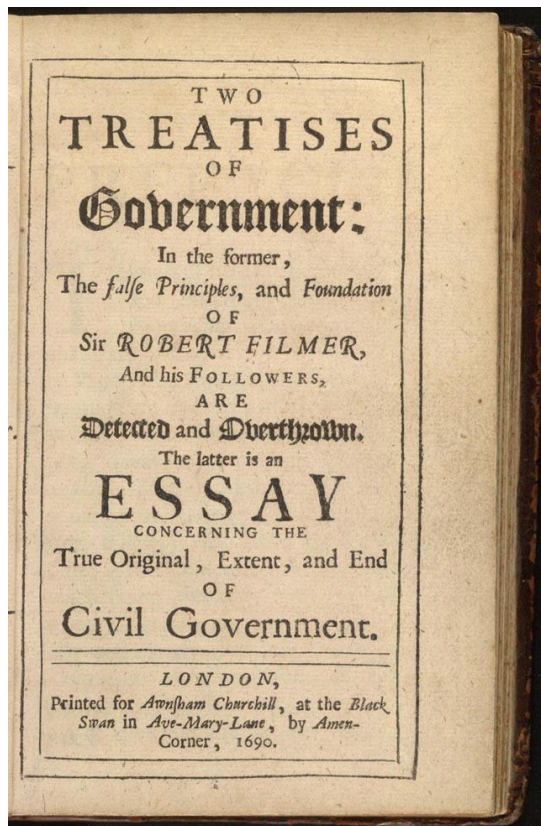
Locke Hobbest bírálva mondja: az emberek bölcsőbbek annál, hogy nagy

gonddal elkerüljék azokat a bajokat, amelyeket görények és rókák okozhatnak nekik, miközben belenyugszanak abba, hogy oroszlánok falják fel őket. Tehát szerinte az emberek egy olyan szerződést fognak kötni, amely nemcsak az anarchiától, hanem a korlátlan hatalomtól is megvédi őket. Tehát egy olyan társadalmi szerződést fognak kötni, amely korlátozza és megosztja a hatalmat.

6.3.2 Locke modellje II.

Szuverenitás. Abban mindkét szerző egyetért, hogy az államnak szuverénnek kell lennie. A szuverén állam jellegzetes vonásai a következők: világi célokat követő civil hatóság, abszolút jogkör a birtokolt terület és az ott élő lakosság felett. Az egységes és oszthatatlan szuverenitás, gyakorlója lehet egy személy (király, abszolút uralkodó), vagy egy csoport (pl. arisztokrácia közössége). Megosztható-e az egységes és szuverén hatalom? Hobbes szerint nem, számos más szerző (Locke, Montesquieu) szerint viszont igen.

Hatalom megosztása. Locke szerint a szuverén államhatalomnak már eleve különböző funkciói vannak, úgy mint törvényhozás, végrehajtás, külpolitika, bírászkodás. Ezért nem probléma, ha az elkülönülő hatalmi funkciókat különböző személyekhez vagy csoportokhoz rendelik. A szuverén államhatalomnak funkciók szerinti megosztása nem fenyegeti az államhatalom szuverenitását az egységét.

Locke: Kétértékezés a kormánytól

Forrás:

https://hu.wikipedia.org/wiki/John_Locke#/media/F%C3%A1jl:Locke_treatises_of_government_page.jpg

Locke három hatalmi ágat különít el egymástól úgy mint a törvényhozó, végrehajtó és föderatív hatalmat. Az első kettő elkülönítése mellett a következőképpen érvel: ha ugyanazon emberek tartják kezükben e két hatalmat, „ezáltal felmenthetik saját magukat az alól, hogy engedelmeskedjenek az általuk hozott törvényeknek”. Ugyanígy, „a törvények alkotását a saját előnyükhöz igazíthatják”.

Továbbá a két hatalom működése is különbözik egymástól. A törvényhozás rövid idő alatt megalkotja a jogszabályt, amely állandó és maradandó érvényű. Ezért léteznie kell egy állandó hatalomnak, amely gondoskodik a törvények végrehajtásáról. Locke a törvényhozó hatalomból vezeti le a végrehajtó hatalmat, ezért fogalmilag is az előbbit állítja előtérbe. Locke nem kezeli a végrehajtó hatalmat mechanikus törvényalkalmazóként: elismeri, hogy „a végrehajtó hatalomnak van bizonyos mozgástere, hogy saját elhatározásából megtegyen sok mindent, amit a törvény nem ír elő”. Sőt lehetséges, „hogy valaki a törvény előírása nélkül, sőt olykor azzal ellentétesen, belátása szerint cselekedjék a közjó érdekében”.

A harmadik hatalmi ág a föderatív hatalom. Ide az állam külkapcsolatai, nemzetközi szerződése, a háború és a békekötés tartozik. A föderatív hatalom általában egy kézben van a végrehajtó hatalommal. Korunkban Montesquieu-t követve a bírói hatalmat tekintik a harmadik hatalmi ágnak.

Hatalom korlátozása. A hatalmat nemcsak megosztani, hanem korlátozni is kell, mondja Locke. A törvényhozó hatalom alá van rendelve a természeti törvényeknek, a törvényhozó hatalom nem átruházható, tovább a meghozott törvények a törvényhozókra is érvényesek.

Locke a törvényhozó hatalom alá rendeli a végrehajtó hatalmat, és az őt képviselő személyeket leválthatja, vagy akár megbüntetheti. Ez az alárendeltségi viszony kezdetben nem egyértelmű, mert a végrehajtó hatalom beleegyezése is szükséges a törvények elfogadásához (lásd King in Parliament elv). Később a végrehajtó hatalom már nem része a parlamentnek, így egyértelművé válik a parlament fölénye a végrehajtó hatalom fölött. Tudnunk kell, hogy kezdetben ez a két hatalmi ág személyében és jellegében is erősen elkülönült egymástól. A törvényhozó hatalmat a parlament, míg a végrehajtó hatalmat a király képviselte. Angol polgárháborút ennek a két erőnek a harca.

A modern köztársaságok kialakulásával e két hatalmi ág közötti éles különbség elhalványult. Sőt, a modern pártdemokráciákban, különösen ha azok parlamentáris – és nem elnöki – jellegűek, e két hatalmi ág *de facto* egyesült. A kormányzó pártnak többsége van a parlamentben és a miniszterelnök gyakran pártelnök is. Azaz ugyanaz a politikai párt, esetenként ugyanaz a személy irányítja a kormányt és a parlamentet. Ezért fontos, hogy a hatalom megosztásának és korlátozásának

új formái (média, önkormányzat, alkotmány, emberi jogok stb.) jól működjenek.

```
király <-----> parlament  
+ ->kerekfejűek  
királypártiak / \  
-> gavallérok presbiteriánusok independensek
```

Angol polgárháború szembenálló erői.

Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Angol_polg%C3%A1rh%C3%A1bor%C3%BA

A vallás gyakorlására vonatkozóan Locke *állami toleranciát* követel. Valamely felekezethez való tartozás szabad elhatározás kérdése mindenki számára és az állam nem szólhat bele a hitközösség életébe. A *vallási toleranciából* csak a katolikusokat (mert idegen hatalomhoz, a pápához lojálisak) és az ateistákat (mert híján vannak az erkölcsiség elveinek) zárja ki.

6.3.3 Rousseau koncepciója

Rousseau tudta, hogy az ember nem térhet vissza a természeti állapotba. Lehetőséget látott azonban arra, hogy a társadalmi igazságtalanságokat megszüntessük. Erre vonatkozó elképzeléseit a *Társadalmi szerződés (Contract Social, 1762)* című műve tartalmazza.

A francia filozófus szerint lényeges különbség van egy társadalom kormányzása és egy nép leigázása között, mert utóbbi esetben nem jön létre társulás, nem beszélhetünk sem közjóról, sem államról. Rousseau szerint az ember csak a törvényes hatalomnak tartozik engedelmességgel, s ez a törvényes hatalom csak megállapodásokon alapulhat. A megállapodás azonban nem szülhet rabszolgaságot, nem foglalhatja magába a lemondást az emberi szabadságról, mert az ellentmond az emberi mivoltunknak. „*Semmis és önmagának mond ellent az az egyezmény, mely egyfelől korlátlan hatalmat, másfelől feltétlen engedelmességet ír elő.*” (30. o.)

(*Népszuverenitás*) Rousseau nem tudta elfogadni, hogy a természeti állapotban egyenlő emberekből a társadalomban uralkodó és alattvaló lesz. Ezért a hatalomnak a népszuverenitásra épülő modelljét dolgozta ki. Rousseau felfogása szerint az állampolgárok egyidejűleg tekinthetők szuverén törvényhozóknak, amikor többségi szavazással megalkotják saját törvényeiket és engedelmes alattvalóknak, amikor a engedelmeskednek ezeknek a törvényeknek. Ez a megoldás egyidejűleg biztosítja az állampolgárok szabadságát és a hatalom szuverenitását.

A *népszuverenitás* egy olyan politikai eszme, ami szerint minden kormányzati hatalom forrása a nép, vagyis közhatalmat csak az emberek ruházhatnak egymásra. A népszuverenitás gondolata ma már általános elfogadott eszme. Az első népszuverenitásra épülő alkotmánya az amerikai Connecticut államnak volt.

(*Társadalmi szerződés*) Rousseau valójában kettős szerződést tételez, mert beiktat egy ún. „előzetes megállapodást” az elméletébe, amelynek funkciója, hogy általa a sokaság néppé váljon, s megszülessen az általános akarat. Ezek után a társadalmi szerződés megkötése azt jelenti, hogy a társadalom minden tagja egyenlő feltételekkel, valamennyi jogával együtt, a „közösségnek szentelve magát” vesz részt a társulásban, „mindegyikünk alárendeli személyét és minden képességét a közakarat legfelsőbb hatóságának és minden egyes tagot testületileg az összesség elválaszthatatlan részének fogadunk be” (Rousseau 38.o.)

A társulás révén valamennyi egyén a közösségnek rendeli alá magát, de mivel mindenki feltétel nélkül mond le jogairól és különállásáról, így valamennyien egyenlő körülmények közé kerülnek, az egyének mintegy „önmagukkal szerződnek”. „Az egyén úgyszólván önmagával szerződik és kettős kötelemet vesz magára: mint a főhatalom részese a magánszemélyekkel szemben és mint az állam tagja a főhatalommal szemben vállal kötelezettséget.” (VII. fejezet)

(*Polgári állapot*) A társadalmi szerződéssel megalakuló polgári állapotban az ember „elveszti ugyan természeti szabadságát és korlátlan jogát mindenre, ami őt csábítja és amit elérhet” cserébe viszont jogot szerez tulajdona fölött. Az ember csak a polgári állapotban nyerheti el erkölcsi szabadságát, csak így válik önmaga urává azáltal, hogy a saját maga által hozott törvényeknek engedelmeskedik. Amikor az állampolgár a közösséggel szembeni kötelességeit teljesíti, valójában önmagáért munkálkodik, mert „senki sincs, aki ne gondolna önmagára, amikor az összességre szavaz” (56.o.)

A társulással és a társadalmi szerződéssel az állampolgárok jogi értelemben is egyenlőkké válnak: ugyanolyan feltételek érvényesek rájuk a szerződéskötéskor, ugyanolyan kötelességeket ró rájuk a közakarat és egyazon jogokat élvezik – a főhatalom nem tehet különbséget az állampolgárok között. A polgári állapotban a törvények mindenkire egyformán vonatkoznak és senki sem válik mások alárendeltjévé a törvény előtt.

A szabadság a társadalom valamennyi tagjával szembeni egyenjogúságot, az általános akaratot kifejező főhatalomban való egyenlő részvételt jelenti, de „nem jelenti – nem jelentheti – a közösség érdekével ellentétes egyéni érdekérvényesítés szabadságát, a közjával nem konform nézetek szabadságát, a közösségtől való elfordulást jelentő életformák elfogadását”. (Ludassy 137.o.) A társadalmi szerződéssel létrejött „közösségi én” magánvéleménye által szembekerülve a közösség érdekével már nem szabad többé, mert az igazi szabadságot a kötelességet teljesítő közösségi én számára a közösséggel való társulás biztosítja, ezért kényszeríteni lehet arra, hogy kövesse a közösségi érdekekkel való azonosulás morális parancsát. Eez a struktúra egy igen súlyos következményt is ró az állampolgárra: „ha bárki megtagadná az engedelmességet a közakaratnak, akkor az egész közület rákényszeríthetné erre; ez nem jelent mást, mint hogy kényszeríthetik, hogy szabad legyen”. (Rousseau 42.o.) Ezért Rousseaut az utókor a totalitarizmus alapjainak lefektetőjeként értékelte.

(*Főhatalom*) „Azt állítom tehát, hogy a főhatalom nem más, mint az általános akarat gyakorlása, s ennél fogva elidegeníthetetlen. (Második könyv, I fejezet) A főhatalmat csak a nép gyakorolhatja: ezáltal biztosított, hogy a főhatalomban mindenki részesedik. Rousseau elutasítja a pártok gondolatát is,

amit az általános akarat veszélyeztető részérdeknek tekint.

A népszuverenitás érdekeit kifejező főhatalmat nem szabad korlátozni, hiszen a nép hatalma nem korlátozható. „Mivel a főhatalom csupán a részeit alkotó egyénekből áll, ezért nincs és nem is lehet az övékével ellentétes érdeke; így hát alattvalói nem szorulnak biztosítékra vele szemben.” (VII fejezet) Tehát a hatalom megosztásának gondolatát hibának tekintette, a főhatalmat oszthatatlanként és elidegeníthetetlenként határozta meg.

Mivel a főhatalomnak mindig a köz érdekét szem előtt tartva cselekszik – inkább kellene cselekednie – ezért csak a főhatalom hivatott annak eldöntésére, hogy mi szolgálja a közösség érdekét. Rousseau-nak ez a gondolata azonban nagyon is vitatható. Biztos, hogy a főhatalom mindig az általános érdek alapján cselekszik? A főhatalom valójában nem tudhatja, hogy egy komplex történeti szituációban mi feleltethető meg az általános érdeknek. Másrészt a főhatalom is emberekből áll és mégha vélelmezik is, hogy mi a közérdek, akkor is gyakran inkább a magánérdeküket követik.

A népszuverenitás, illetve az általános akarat érvényesülését a főhatalom biztosítja mindazokkal szemben, akik ennek jogosságát nem látják be. A főhatalom, amennyiben az általános akarat kifejeződése egyetemes és kényszerítő erővel bír. A főhatalom az általános akarat, illetve az általa vélelmezett általános akarat nevében mindenkivel szemben kényszert alkalmazhat. „aki nem hajlandó követni az általános akaratot, azt az egész alakulat fogja engedelmességre kényszeríteni”, hogy szabad legyen.

A nép tévedhet, a népet meg lehet téveszteni, de a Rousseau értelemben vett főhatalom nem tévedhet. Ez a gondolat legitimálta néptől elkülönülő politikai élcsapat gondolatát, akik felismerik – felismerni vélik – az általános akaratot, s ezt jogosultak rákényszeríteni a népre. Ez a gondolat legitimálta a jakobinus diktatúrát, s megjelent a kommunista élcsapat fogalmában is.

(*Közvetlen demokrácia*) Rousseau a főhatalom helyes működését csak közvetlen demokrácia útján tartotta elképzelhetőnek, mert a főhatalmat, mint kollektív lényt csak önmaga képviselheti, nem átruházható. Ideális módon a Rousseau-i modell kislétszámú közösségekben (pl. városállamban) létezhet, ahol az emberek tényleg törvényhozók lehetnek. A fentiekkel összhangban Rousseau elutasította a képviselői demokráciát, és a *közvetlen demokrácia* mellett érvelt.

Napjainkban az internet adta lehetőségek mellett a közvetlen demokrácia technikailag megoldható egy országban is (pl. Svájc elindult ezen az úton). Persze felmerül a kérdés, hogy a nép akar-e folyamatosan döntést hozni, illetve, hogy tud-e olyan jó döntést hozni, mint a politikusok. Ezt majd az idő eldönti. Akármi is lesz ennek a kísérletnek az eredménye az biztos, hogy más közösségek számára hasznos tapasztalatot fog jelenteni.

Kérdések

1. Mi Locke álláspontja a természeti törvényekről?
2. Mi Locke elképzelése a hatalom megosztásáról?
3. Mi Locke elképzelése a hatalom korlátozásáról?
4. Mit ért Rousseau a népszuverenitás fogalmán?
5. Mi jelent a főhatalom fogalma?
6. Mi a véleménye Rousseau-nak a hatalom megosztásáról, a pártokról és a képviselőkről?

Irodalom:

Locke, John: *Értekezés a polgári kormányzatról.* (ford. Endreffy Zoltán) Gondolat Budapest 1986.

Ludassy, Mária: *Elhiszem, mert ésszerű: tanulmányok az angol és a francia felvilágosodás koráról,* Osiris, 1999.

Manent, Pierre: *A liberális gondolat története.* Tanulmány Kiadó, Pécs, 1994

Rousseau, Jean-Jacques: *A társadalmi szerződés,* Kriterion, 2001.

Veress Emőd: A hatalommegosztás aktualitása In: *Műhely*, IX. Évfolyam, 2005. 3-4.

